

Слободан М. Јовић*
Универзитет у Бањој Луци
Филозофски факултет
Студент докторских студија

УДК 343.62-053.2:821.163.41
DOI: 10.7251/RFFP2022293J
Оригинални научни чланак

**ИМПЛИЦИТНА ПЕДАГОГИЈА
СРПСКЕ ПОЕЗИЈЕ ЗА ДЈЕЦУ
(с посебним аспектом на васпитни поступак
физичког кажњавања дјецe)**

У анализи се полази од поставки имплицитне педаго-
гије, чија је суштина у проширењу педагошког домена на
области културе и умјетности. Разматран је поступак физич-
ког кажњавања васпитаника у српској поезији за дјецу у пе-
риоду од Јована Јовановића Змаја до савремених српских
пјесника за дјецу. Васпитни поступак физичког кажњавања
дјетета у српској поезији за дјецу сагледаван је кроз три
мање цјелине: физичко кажњавање у породици, физичко
кажњавање у школи и физичко кажњавање у друштвеној за-
једници. У значајном броју поетских текстова аутора разли-
читих генерација заступљена је тема физичког кажњавања
дјецe. То указује на патријархалну утемељеност наше кул-
туре, на надређени положај одраслог и подређени положај
дјетета.

Кључне ријечи: имплицитна педагогија, физичко каж-
њавање, српска поезија за дјецу, педагогизација дјетињства

* slobodjov@gmail.com

УВОД

Вјерујемо да је садржаје подстицајне за педагошку науку могуће наћи у феноменима и дјелима који нису примарно педагошки. Постмодерни период у којем живимо отвара простор за интердисциплинарна и мултидисциплинарна проучавања педагошких феномена, те сходно томе конституисање нових педагошких дисциплина: медијске педагогије, еманципаторске педагогије, етнопедагогије, педагогије умјетности и сл. Култура и умјетност добијају есенцијалну улогу у процесима васпитања и образовања. Образовање престаје да буде ограничено на школство, тако да цијела култура поприма образовни контекст. У том смислу, драгоцјено је размотрити педагошке вриједности српске поезије за дјецу.

Код већине светски цењених писаца, у даљој и ближој прошлости, можемо запазити, час алегоријску, час метафорично-делујућу, танано, наглашено или мање наглашено спроведену психолошки ефектну морално-васпитну црту у појединим деловима или профилизацији читаве њихове прозе. (Магарашевић, 2008: 158)

ВАСПИТНИ ПОСТУПАК ФИЗИЧКОГ КАЖЊАВАЊА У СРПСКОЈ ПОЕЗИЈИ ЗА ДЈЕЦУ

Циљ рада је указивање на васпитни потенцијал српске ауторске поезије за дјецу. Временски оквир у којем пратимо и разматрамо однос према примјени физичке казне у васпитању јесте од Јована Јовановића Змаја до данашњих модерних пјесника за дјецу.

Наш рад је утемељен на поставкама имплицитне педагогије. Имплицитну педагогију разумијемо у жируовском смислу као ширење образовања са строго институционалних домена на просторе културе, умјетности, филма и популарне културе (Жиру, 2013: 154). За комплексније разумијевање васпитно-образовних појава, драгоцјено је остварити увид у то како се о њима, на умјетнички начин и умјетничким средствима, промишља у српској ауторској поезији.

Физичко кажњавање је присутно у многим културама, али оно може бити и ритуалне природе, његов циљ не мора увијек бити кажњавање и понижававање дјетета. Обичај ритуалног шибања ђака забиљежио је Вук Караџић под називом *Субоша – ђачка бубоша*. Овај се обичај састојао у томе да су учитељи без икаквих јасних разлога тукли дјецу, а једини разлог био је што је то падало у суботу. Трагајући за коријенима овог обичаја, Веселин Чајкановић проналази сличне оби-

чаје које су упражњавали Спартанци и у њима налази дубље митско и смисаоно значење.

Тај обичај не може бити казна, мора имати за циљ нешто добро, неку корист младих ђака, и морао је постати на основу уверења да у самом ударању, шибању, мора бити нечег доброг, спасоносног, онако као што је наш народ уверен да је шибање о Божићу спасоносно. (Чајкановић, 2013: 143)

У погледу предмета који су коришћени за кажњавање, водило се рачуна да не буду употребљени они за које се вјерује да имају хтонску моћ. Тако је забрањивано да се дјеца туку метлом, јер би се тако са предмета на дијете могао пренијети негативизам који тај предмет посједује. Избор младе љесковине као предмета за кажњавање, изгледа, није случајан. Овом се дрвету у словенским и другим културама приписује чудотворна моћ и вјерује се да ће благодети са дрвета прећи и на дјецу.

У монографији Жарка Требјешанина (1991), која се бави поимањем дјетета и његовог одрастања у народној, традицијској култури код Срба, истиче се да, на основу анализе фолклорних књижевних облика, у васпитању и социјализацији дјетета физичка казна има значајно мјесто. У погледу односа награде и казне, истиче аутор, етнографска грађа показује да су родитељи у Србији у погледу награда много рестриктивнији, јер се руководе филозофијом да благост у васпитању „квари децу“. Код физичког кажњавања постоји широк репертоар казни које родитељи примјењују.

Кажњавање је толико честа васпитна техника у нашем народу, да се код нас под „васпитањем“ обично подразумева – *кажњавање*. У српској патријархалној култури опште је прихваћено мишљење да без кажњавања од детета никад неће бити „добар човек“ [...] У Србији, народна теорија и пракса васпитања незамисливе су без телесног кажњавања [...] Батине, с обзиром на пол детета, такође су неравномерно заступљене. У патријархалној култури родитељи далеко чешће бију мушку него женску децу. (Требјешанин, 1991: 323–324)

Намјера нам је у овом раду да оно што је имплицитно педагошко у српској поезији за дјецу обзнанимо, разоткријемо и учинимо видљивим. Српска умјетничка поезија за дјецу садржи богат, имплицитно дат, систем вриједности који се огледа у ставовима о породичном васпитању, школи, школском животу, наставницима, освајању аутономије и др.

Физичко кажњавање дјецe: породични контекст

Поред тога што је један од стожерних пјесника српског романтизма, Јован Јовановић Змај незаобилазан је аутор поезије за дјецу. Стихови овог аутора имају педагошку, просвјетитељску намјеру. Његова „педагошка тенденциозност иде искључиво у правцу просвјетитељских, самим тим и еманципаторских тенденција“ (Панић Мараш, 2018: 138). Змајев текст *Стихови за доуњавање* (Јовановић, 2012: 191) садржи поуку из које произлази да ће дјечји несташлук, непажња и заиграност бити санкционисани физичким кажњавањем од стране одраслих:

*Мали Пера јуче
У прашину сео;
Кад је после усто,
Тур му био...*

*Кад што виде геда,
Он се за пружа маши;
А знаће и зашто?
Да му шур...*

У тексту Бранка Ђопића *Мјесец и његова бака* (Милутиновић и Вуковић, 2012: 40–41) дато је метафорично рјешење супституције објекта на који треба пренијети кривицу. Пошто је унук (Мјесец) лутао по небу, бака која га је чекала цијелу ноћ каже:

*Морам ја шући, шу друге није!
и бака узе сандале сиве,
брзовим пружем по њима бије,
Ви сте за скићњу његову криве!*

У пјесничком тексту Љубивоја Ршумовића *Лако је пружу* (Јокановић, 2005: 92–93) лирски субјект проговара из позиције дјетета које се жали на прут. Преко осуде објекта којим дјеца бивају кажњена, критикују се они који тај предмет примјењују и активност коју упражњавају – физичко кажњавање дјецe. Лирски субјект заузима помирљив став према чињеници да буде кажњен за оно што је заиста и скривео, он или неко друго дијете, о чему свједоче и стихови: *Није ми криво ни кад на мене / Армија пружа ојасној крене/ [...] Али не моју шо да преболим / Таша ме бије а ја ја волим.*

Очито, у овом случају оно што повређује дјечака јесте непромишљена употреба механизма моћи од стране родитеља, без јасног циља и промишљања о посљедицама. Овакви родитељски поступци

могу код дјеце да развију послушност из страха, при чему ће она свој бијес и агресивне тенденције испољавати „према мање моћним фигурама као што су вршњаци или васпитачи“; такође, такви поступци „пружају деци модел примене моћи који показује како треба да се понашају када желе да друге особе промене своје понашање“. (Hofman, 2003: 140)

Пјесничка књига Николе Вујчића намијењена најмлађим читаоцима, под насловом *Каг сам био мали*, плијени духовитошћу, разноврсношћу тема и мотива, богатством слика, али нуди и могућност тумачења ових стихова из угла драгоцјеног за педагошку науку. Тако се у пјесми *Од чега сам боловао* (Вујчић, 1995: 49), испјеваној из угла дјечака предшколског узраста, сусрећемо с васпитним поступком физичког кажњавања дјетета. Цијела пјесма грађена је на опозитности узрок–последица, тј. дјечји поступак–одговор одраслих, а из контекста пјесме сазнајемо да се то догађало у породичном амбијенту. Дјететов поступак је безазлен несташлук примјерен узрасту, а одговор одраслих физичко кажњавање, што је у суштини последица дубљег неразумијевања свијета дјетета и дјетињства:

*Каг сам био мали
боловао сам од брбљавијиса.
Лечили су ме са два-три шамаријиса.*

Тон пјесме је духовит, али озбиљност теме постиже се увођењем лексике која асоцира на фармацеутску област: „брбљавитис“, „шамаритис“. Свијет одраслих у многоговорљивости дјетета не види процес учења и настанка мишљења, већ непожељно понашање за које је најефикаснији лијек физичка казна. Идентична атмосфера неразумијевања дјетета од стране одраслих исказана је и у наредним стиховима:

*Каг сам био мали
џуцао сам од здрављајиса
јер су ме лечили
инјекцијама од бајинајиса.*

Драгомир Ђорђевић је аутор драгоцјеног опуса од седамнаест пјесничких књига претежно намијењених дјечи. Афирмисао се осамдесетих и деведесетих година прошлог вијека. Ријеч је о аутору који гради „бескомпромисан, помало искошен, ироничан поглед на породицу, на односе између одраслих и деце, на школу... на цео дечји живот и свет у коме деца живе“ (Љуштановић, 2012: 165). У свом стваралаштву Ђорђевић захвата проблеме и сложеност одрастања дјетета у савременом свијету, умреженог у породичне и школске проблеме,

манипулацију и родитељску инструментализацију. Своју поетику гради посматрајући дијете и дјетињство без идеализације и сувишне патетике, као и на темељу сопственог сензибилитета за дијете и дјетињство, који су, опет, утемељени на личној историји дјетињства:

Приказујем живот онакав какав јесте. Живот није лак. Детињство је тешко, а и после је тешко, зар не? Тако сам гледао на детињство, младост и децу. Морам да поновим да не постоје иста деца. Нису сва дивна. Има дивне деце, а нека не заслужују да се тако назову. Био бих лажов када бих рекао да обожавам сву децу. Мислим да неки писци греше и лажу кад то тврде. Деца су будући људи, а они нису идеални, и то се види и зна. Мислим да више волим децу од тих писаца. Делим их на добру, бољу и најбољу. И ову злочесту, какав сам сам умео да будем. Зато и имам право да их волим више, и наравно, разумем (Ђорђевић, 2000, према: Кљајић, 2007: 89).

Поступак физичког кажњавања поменут је у тексту овог аутора *Мала породична пјесма* (Ђорђевић, 1994: 39), у којој лирски субјект проблематизује угрожену позицију савременог дјетета, према којем се одрасли опходе као према драгоценом предмету, али суштински незаинтересовани и неупућени у проблеме његовог одрастања. Опредијелени су за „обрађивање“ и дисциплиновање, а не за култивисање дјетета:

*Шта ће штаће кад добију њлаће
У кафану њрву ће да свраће
И да између два винца
Машу сликом своја клинца*

*Родитељске састанке не фермају
Шаљу маме а каише спремају.*

Пјесникова субјективна педагогија осуђује неукљученост родитеља у школски живот дјетета и одлучност да све проблеме рјешава тјелесним казнама. Указано је и на лицемерје родитеља који „машу сликом свога клинца“, а истовремено и „каише спремају“. У тексту *Немојућа пјесма* лирски субјект пјева о природном амбијенту – гдје шта обитава и шта чему пристаје:

*Може ли њишица
Без јања
Може ли њрасе
Без блања*

Јок браће
Може ли шаћа
Без љућа...

Истовремено, у тексту *Шаћа чему служи* лирски субјект набраја сврху и смисао појава у свијету:

Сунце служи
Да нам сија [...]
Сјаза служи
Да се хода
Књића служи
Да се учи
Таћа служи
Да нас бије.

У двије наведене пјесме Ђорђевић нам својом литерарном педагогијом саопштава о укоријењености тјелесног кажњавања дјече, о немогућности родитеља да надрасту улогу онога који кажњава, те да често немају свијест о посљедицама које физичко кажњавање може да проузрокује, јер

литература о начинима дисциплиновања деце у породици наглашава опасност од психолошког, ако не и физичког удаљавања деце од родитеља који су склони претераном и строгом кажњавању. (Гашић Павишић, 1998: 92)

Лирски субјект Ђорђевићевог текста *Таћина пјесма* (Ђорђевић, 2009: 69) јесте дјечак млађег школског узраста, чији отац има два лица. Једно је пожељно, усмјерено на емпатију, бригу, разумијевање, а друго је мање пожељно, јер се њиме показује отац који посеже за физичким кажњавањем дјетета. Живот дјечака додатно компликује околност што су оба очева лица доведена до екстремности. То је отац који:

када воли заиста воли
Милује њећа џмаче
Он кад бије заиста боли
И мора да се љмаче.

Лирски субјект пјева о оцу који је брижан када је посриједи породица, јер он када брине, то је *као чамац кад њоне*. Услед таквог непредвидивог понашања оца, лирски субјект изналази рјешење у свијету снова, имагинације и маште. Свијет снова је подручје у коме је дјечаков отац заиста онакав какав би дјечак желио и да буде:

*Чим чујем греку маму и браћа
Код комшинице се склањам
Бежим у кревети зашварам враћа
И право шаћу сањам.*

Лирски субјект Ђорђевићеве пјесме *Сад ћу вам рећи* (Ђорђевић, 2009: 63) јесте дјечак основношколског узраста, чији су родитељи обузети савременим начином живота и потрошачком културом и немају јасно изграђен и конзистентан васпитни стил, што ствара конфузију и несигурност код младог васпитаника. Лирски субјект најприје читаоца упозорава на тајност – он ће рећи какви су *шаћа и мама*, али да то буде *међу нама*. Родитељи лирског субјекта:

*када сирљена имају,
За мене се црстио ошимају.
А када проблемџе поубе,
Сјаше се ња ме и изубе.*

Када нису заокупљени бригама и свакодневицом, дакле, родитељи показују пажњу, њежност и поштовање дјечје индивидуалности, што препоручује и савремена педагошка наука. Сматра се, наиме, да се брига за добробит других људи развија кроз искуствено учење, а не може се учити само кроз подучавање. Притом, немогуће је „научити дете да се брине о другима, ако је оно само због округлости и злостављања искусило да се други не брину за њега“ (Стауб, 2005: 185).

О другој страни односа родитеља према дјетету, која се очитује у небризи и запостављању дјетета, још једном проговара лирски субјект Ђорђевићеве пјесме:

*кад сирљена немају
бојме и лемају.
А кад им се проблемџе нашуре,
Деси се да ме и зашуре.*

Посредством пјесничког језика аутори проговарају о тешкоћама дјетињства, које су пратиле одрастање како на нашим просторима тако и у свим дијеловима свијета. О тој појави Милован Данојлић записује:

Тешка дјетињства нису укинута са нашим одрастањем и настањивањем у великим градовима. Има их и у богатим земљама, у кућама са уведеном струјом у кухињским сатовима. Сиротовање у новим, побољшаним условима може бити мучније од оног нашег, из прединдустријске епохе (Данојлић, 2008: 10).

Пораст материјалних добара и материјалног квалитета живота нису унаприједили међуљудске односе и олакшали сложеност и драматичност одрастања у савременом свијету. Одростање савременог дјетета јесте сложен процес како у егзистенцијалном тако и у емоционално-психолошком погледу.

Поезија за дјецу Моша Одаловића у себи спаја одлике и традиционалне и модерне поезије, те је блиска и змајевској и радовићевској линији пјевања. Ову поезију одликује и „стабилна етичка усмереност“ (Гавриловић, 2018: 155), а у одређеном кругу пјесама може се говорити и о субјективној педагогији његове поезије. Субјективну педагогију аутор остварује „на начин да ма чему је намеран да поучи, он у то уграђује читав низ јасно профилисаних вредносних ставова који потичу из личног уверења“ (Панић Мараш, 2018: 139).

Мошо Одаловић је аутор чије је стваралаштво снажно ослоњено на традиционалну културу. Насупрот савременој атомизираној породици, пјесник у својим текстовима приказује многочлану породицу, која је налик кошници пчела.

Породица коју Одаловић опева доста тога наслеђује од традиционалне породице, али се по много чему и одваја од ње. Насупрот строго хијерархизованим односима у „великој кући“ Вуковог доба, где су жене и деца јасно маргинализовани као нејач и „робље“, у породици коју опева Одаловић, отац јесте важан („кућни командант“), али није једини центар моћи. Дечјим светом наглашено господари мајка. (Пешикан Љуштановић, 2018: 70)

Одаловићева пјесма *Домаће васпитање* (2008: 142) већ самим насловом сугерише да аутор поетским језиком разматра проблеме породичног васпитања. Тематска основа пјесме јесте мајчина презаузетост кућним и сеоским пословима, те отуда не налази времена да се посвети васпитању, његовању и подизању дјетета. Истовремено, из наведених стихова наслућујемо да се васпитању дјетца у нашој традиционалној култури често није поклањала довољна пажња, односно да је васпитање бивало и спонтано и узгредно:

*и илићи ијучу, краве воду ишију
и исеио је ладно – до ђавола све.*

*Шта ли сам хшела, о свеште,
добро и лаву не изгубим.
Ма, док се сешим једно ћу геше
да изударам, да не дангубим.*

Одаловићева пјесма *Друже шаша* (Јокановић, 2005: 122) већ првим стихом *Друже шаша кућни команданте* упућује нас у атмосферу ауторитарног родитељског стила васпитања, који доводи до тога да *деца расту ал' башине њамте*. Ријеч је о томе да ауторитарни стил васпитања, поготово ако укључује и физичко кажњавање дјете, даје слабе педагошке ефекте, а дугорочно код васпитаника може створити трауматична искуства. Надаље, у овом тексту од свега четири стиха лирски субјект саопштава: *Ништа сирашно и шу лека има / врашћемо њвојим унуцима*. Физичко кажњавање, дакле, уколико се практикује у породици, може да представља модел понашања који млађи чланови уче имитацијом и користе га у сопственом понашању.

У тексту *С родитељима само сирото* (Одаловић, 2008: 67) Одаловићев лирски субјект пјева о томе како на дјецу треба позитивно утицати док су у раном дјетињству:

*На родитеље утичи док су мали.
Као одрасту,
не можеш им ништа.
Захуктали, као с неба њали,
ња вежбали
јуриш на деришта!*

Овај литерарно изнесен став потврђују и неки научни налази о томе колико је динамична и важна интеракција родитељ – дијете, посебно на раном узрасту, када дјеца, према Хофману, до десете године доживљавају притисак да своје понашање промијене

у просеку сваких шест до седам минута, што износи, оквирно, око педесет ситуација родитељског утицаја на децу дневно или око петнаест хиљада годишње. (Хофман, 2003: 135).

Уколико родитељи и наставници у оквиру васпитног процеса у школи и породици често истичу перспективу другог и наглашавају посљедице које по другог може имати дјечје понашање, онда је врло могуће да ће се и дијете формирати у брижну и алтруистичну особу. Неопходно је да се са васпитаником поступа на пермисиван начин, али без манипулације, о чему проговара и Одаловићев текст:

*С родитељима ригорозно!
Од малих ноју,
шејриље док су.
Али без башина;
шо је трозно.*

У прилог онеме што Одаловић умјетнички заступа, иду и ставови које је поводом његовог пјесништва изрекао Милован Данојлић:

Песников савет да на родитеље треба утицати док су мали на први поглед делује као пошалица и бесмислица, а ако се мало удубите, видећете да је још како смислен. Дете је будући отац, будућа мајка. Какав пример усвоји од својих родитеља, тако ће се, сутра, понашати према својој деци. На очевима је да, преко свог потомства, васпитавају будуће родитеље, а не бежикуће који једва чекају да се отргну из запта (Данојлић, 2008: 14).

У патријархалној породици однос родитеља и дјеце јесте однос надређених према подређеним субјектима. Ријеч је о односу који је неравноправан.

На основу слике породице у савременој поезији за децу може се закључити да се њени одрасли чланови труде да очувају модел који су и сами усвојили у детињству, иако је тај модел пољуљан слабљењем ауторитета и јачањем дечјих права. (Опачић, 2019: 308)

Физичко кажњавање дјеце: школски контекст

Физичко кажњавање дјетета у школи чест је мотив у српској поезији за децу. Још у Змајевој *Пачијој школи* (Јовановић, 2012: 214–215), у коју је стари патак уписао своје ученике, пјева се о прибјегавању физичком кажњавању. Овај васпитни поступак овдје се може тумачити немогућношћу да се ученици мотивишу, те је тјелесна казна посљедица васпитачеве педагошке немоћи:

*Па се онда шетџо
С озбиљношћу крушом;
Учио их, учио
И књигом и њрушом.*

Феномен педагогизације дјетињства, чија су главна обиљежја деконтекстуализација васпитања и сегрегација дјеце, а што је пропраћено и физичким кажњавањем дјеце, проблематизује *Пјесма ђака њрвака* (Јокановић, 2005: 12) Бранка Ђопића. Полазак у школу у овом пјесничком тексту представљен је као прекид идиличног и безбрижног периода живљења у атмосфери породице, домаћинства и природе.

Деконтекстуализација васпитања је издвајање васпитања из животног контекста и његово претварање у једну од многих делатности, која захтева посебно време, знање, вештину и мотивацију да би била успешно реализована. Поставши делатност за себе, васпитање нужно мора да се осмишљава, систематизује, планира, а тиме формализује и као такво смести у један формални систем, систем институционалног васпитања и образовања. То је један од узрока сегрегације деце у посебну друштвену групу, која је не само одвојена од производног рада и непродуктивна већ с обзиром на већу сложеност рада упућена на дуготрајно сазревање и оспособљавање за производну функцију, што је чини економски маргиналном и у највећој мери неравноправном друштвеном групом. (Богојевић, 2002: 36)

Управо проблеме о којима Богојевић говори, мапира, само поетским средствима, лирски двојник Ћопићеве пјесме, у лику ђака који полази у школу. Школска средина у коју одлази доживљава се као изузетно негативно, чак и пријетеће мјесто:

*Збојом, бако, мили роде,
у школу ме јуџрос воде,
шамо ће ме ваздан шући,
жив ши нећу доћи кући.
Збојом јаће свилоруно,
чобан ши је ѿоинуо.*

Полазак у школу доживљен је као крај дјетињства и безбрижног периода живота. Укључивање у институционални контекст васпитања и образовања доживљено је као крај одрастања у природном окружењу, уз старије чланове заједнице.

Увођење обавезног основног образовања представља први поремећај у традиционалним односима између родитеља и деце. Школа се појављује као носилац другачијих вредности од оних које је у дугом низу година неговала сеоска заједница. (Љубоја, 1988: 29)

Полазак у школу, како га опјевава пјесма, означава престанак могућности да дијете буде оно што јесте и шта може да буде. И битније – шта жели да буде: чобанин јагњету, у бакиној близини, на ливади. Оно што апострофира овај текст јесу и негативне имплицитне теорије о школи, које су дубоко укоријењене у нашој култури. Полазак у школу се доживљава крајње трагично (*ѿоинућу данас веле...*), док ријечи *наџрагаћу чиџајући*, које изговара лирски субјект ука-

зују на (можда пренаглашену) усмјереност школе ка овладавању вјештинама читања, писања, рачунања, комбинаторике, логичких операција, а све на штету интуитивног и спонтаног сазнавања свијета.

Пјеснички текст Драгомира Ђорђевића *Еј како бих* (Јокановић, 2005: 141) проблематизује питање школе која није у складу с индивидуалним особеностима и потребама ученика. Ученик се плаши да о томе проговори, јер страхује од физичког кажњавања:

*Еј како бих да не боли
Реко реч две и о школи
И уз звуке реске
Поцепао свеске.*

Текст нас упознаје с атмосфером у школи која није подстицајна, а уколико ученик проговори о својим проблемима, неће наићи на разумијевање, него може бити кажњен. Школе су институције које служе за репродуковање друштвене моћи. Оне су „институције за индоктринацију и наметање модела послушног понашања“ (Чомски, 2017: 27). Утемељене на репресији, а не на саосјећању, представљају наличје друштва у коме живимо, „у коме је култура кажњавања и нетолерантности заменила културу друштвене одговорности и емпатије“ (Жиру, 2013: 128).

Тјелесну казну литерарно проблематизује Ђорђевићев текст *Моја учишћељица* (Ђорђевић, 2009: 89–90), који даје типичан портрет наставника оријентисаног на формалне и образовне задатке наставе, при чему прибјегава и тјелесном кажњавању. Иако исказује и емпатију, стало јој је и до дисциплине, зато има *очи на леђима* и *шитошћа* *има сем некад сирљења*. Она у својим образовно-васпитним настојањима *улива нам знање свачим / ња чак и лењиром*. У истраживањима (Сузић, 1995: 207) дошло се до закључака да је наставницима стало до тога да ђаци разумију градиво и да они као наставници раде ефикасно, „а тек онда им је стало да уваже ученика и покажу толеранцију за његове личне поступке, особености и ставове“.

Видимо да се ученичка индивидуалност, задовољење ученичких потреба и интересовања, по мишљењу наставника, налазе на трећем мјесту; иза образовних задатака наставе и наставничке ефикасности. У васпитању би требало поћи од индивидуалних потреба сваког ученика, његових склоности и интересовања.

Темом физичког кажњавања дјеце у породици и школи бави се и текст Божидара Мандића *Породица и школа* (Базилевски, 2012: 658). Текст говори о школи која *све више ђосћаје мучилишће*, али и о

породици која се претвара у *шучилишће*. Мандићев лирски субјект се не зауставља само на критици школске и породичне атмосфере, него препоручује и прижељкује да школа постане *машићалишће*, а кућа *прашићалишће*¹. За истинско утемељење личности, поред рационалности, неопходно је уважити и интуитивност, машту и креативност, а у васпитању, поред формалних, неопходно је дати простора и неформалним односима и партнерству одраслих и дјеце, јер без пријатељства нема ни истинског одрастања.

Физичко кажњавање дјеце – друштвени контекст

У педагошкој науци преовладава мишљење да васпитни процес готово увијек садржи одређену врсту притиска на васпитаника. Свако друштво настоји да у васпитном процесу обликује одређени тип личности.

Васпитање је стални напор да детету наметнемо поглед на свет, осећања и понашања до којих самостално не би дошло. Од првих дана живота терамо га да једе, пије и спава, у исто време учимо га хигијени, тишини, послушности, касније га терамо да уважава друге и да поштује обичаје, да научи правила лепог понашања и да има радне навике. (Dirkem, 1950, према: Ковач Шebarт i Krek, 2012: 15)

Управо Змајева пјесма *Пура-Моца* (Јовановић, 2012: 183–184) тематизује притисак који друштвена заједница врши на појединца како би га уклопила у пожељне обрасце понашања. Овај Змајев текст потврђује став да „ми од малих ногу прилагођавамо дете конвенцијама одраслих“ (Бенедикт, 2013: 89).

У Змајевој пјесми *Пура-Моца*² дат је портрет васпитаника са негативним аспектима у понашању:

*Лоласћије лолe нeмa иcћoд нeбa:
Појeо је вишe бaћинa нo хлeбa [...]
Кaд сe вeћeм мнoгo пoкрхaлo шћaйa
(A кoл'кo је билo, нeмa ни хeсaйa),
Тaд учићeљ рeчe: „Енo, синкo, врaћa,
кaд зa шкoлу ниси учи бaр знaйa!“*

¹ О алтернативном породичном васпитању у Мандићевој „Породици бистрих потока“ видјети детаљније у монографији *Васпићање и комуникација* (Граорац, 1995: 233–235).

² О *Пури-Моци* као претечи фигуре *немогуће дјешета* у српској поезији за дјецу видјети детаљније нпр. у тексту „*Enfant Terrible* у поезији за децу Рајка Петрова Нога“ (Панић Мараш, 2015: 535–553).

И у овом тексту наилазимо на елементе физичког кажњавања, поступак чији је циљ био дисциплиновање ученика, а када су резултати изостали, ученик је упућен на овладавање занатским вјештинама. Текст садржи све оно што је негативно, а што би васпитаници требало да избјегавају у понашању. Тако да *Пура-Моца на њосо се дури, а на зло се жури / на бајшине свиго, као њеџов нико*. Пошто физичко кажњавање није дало резултате, пјесма поучава читаоце кад оваквог јунака *срејнејше, да се уклонише, / од њаквих дечака увек да бежише*³.

У пјесничком тексту Радослава Самарџије *Немојше њући дечака* (Милутиновић и Вуковић, 2012: 277) лирски глас се обраћа свим друштвеним актерима да не примјењују тјелесно кажњавање над дјецом. Умјесто физичког кажњавања, препоручује да што квалитетније конципирају дјететове активности, посебно у слободном времену:

*Немојше њући дечака
ако ли склон је неделу,
на њлећа уска нејака
дајше му књиу дебелу.*

Пјесник у својој скривеној педагогији такође препоручује комбиновање игара и обавезујућих школских активности („тешких задаћа“). Игра је активност коју дјеца најрадије упражњавају и чијим посредством на најкреативнији начин исказују своје постојање у свијету.

Игра уопште, као и различите врсте игара у процесу васпитања, несумњиво спадају у категорију деци занимљивих, забавних и деци привлачних активности, које деца упражњавају са нескривеним задовољством и у којима уживају. Игра доприноси интелектуалном развоју детета, али исто тако и другим областима развоја. Игра која подразумева учешће двоје или више деце представља скуп активности који у великој мери доприноси социјализацији и превазилажењу децијег егоцентризма. (Антонијевић, 2012: 141)

³ У васпитном процесу постоје позитивни и негативни утицаји. У којој мјери ће циљеви васпитања бити остварени, не зависи само од онога што се одвија у процесу васпитања. То значи да „негативно оријентисани утицаји на развој, који постоје изван области васпитања, могу у мањој или већој мери ометати остварење тих истих циљева и задатака, деловати супротно оном чему се тежи у процесу васпитања“ (Антонијевић, 2012: 75).

Истовремено, игра је и самоиницирана и стваралачка активност дјетета кроз коју оно усваја важеће културне и друштвене образце, а само у преплитању слободних, спонтаних и намјерних активности могуће је постићи оптималне резултате у процесу васпитања. Отуда у овом пјесничком тексту налазимо дубоко разумијевање природе дјетета и динамике која се одвија у његовом бићу: *одувек деца су шаква, / иџра их до неба однесе, / немојџе џући дечака.*

Текст *Рај и баџина* Ђорђа Сладоја у фокус ставља проблеме страха, стрепње и зебње које дјечак проживљава слушајући васпитне стратегије оца, учитеља и свештеника:

*Немој костџ и кожу, а остџало удри
као шџо су џукли џраведни и мудри*

*Каг еџо и џоџа, џрохоџом се џресе:
нек свако дијеџе баџину џонесе,
џа нека се само шџба и шамара,
заџџо да се џиме учџџељ замара.*

У афирмацији и легализацији физичке казне учествују главни актери друштвеног живота: отац, учитељ, свештеник, практично цијели дјечаков микрокосмос. Поред казне, лирског субјекта у пјесми додатно повређује иронија, која га понижава. Тако и завршни стихови указују на штетност примјене поступка физичког кажњавања дјеце, а потпомажу и разобличавању мита, дубоко укоријењеног у нашој култури, о томе како је *баџина изашла из раја*. Истовремено, пјесма се окончава оптимистично:

*Можда они сада у небеском џају,
на џроџланку седе, џуше и веђају*

*о баџини шџо је изашла из раја
и остџала навек без и једноџ краја.*

У проучаваним пјесмама субјекти који спроводе тјелесно кажњавање јесу родитељи, најчешће отац, али и мајка, а постоје и текстови у којима су и отац и мајка означени као субјекти који кажњавају (нпр. Ђорђевићева пјесма *Саг џу вам ређи*), али и текстови који цијелу породицу доживљавају као мјесто на којем се одвија тјелесно кажњавање дјеце (рецимо Мандићева пјесма *Породица и школа*). Без обзира на то ко је извршилац казне, уочавамо да моћ и могућност за кажњавање извиру из патријархалног система вриједности, који подразумева надмоћ одраслих и послушност дјеце. Када је ријеч о примјени физичке казне у школским условима, у појединим текстовима спрово-

воде је наставници (Ђорђевићев текст *Моја учишћељица*), док у пјесми *Еј како бих* страх од кажњавања потиче од институционалног карактера школе, чије ауторитарно и репресивно устројство пружа могућност да дјеца буду кажњена. У Змајевом тексту *Пачија школа* кажњавање је алегорички премјештено у животињски свијет, а спроводи га субјект који је старији и који посједује друштвену улогу васпитача.

Васпитање без кажњавања, по мишљењу многих, идеал је којем у васпитању и образовању треба тежити. „То што се тај идеал у васпитној пракси никако не остварује, само је доказ несавршености праксе, а не недостижности идеала“ (Gašić Pavišić, 1988: 7). О забрани физичког кажњавања дјете, Маринковић и Николић (2014) наводе да ниједна земља у Европи не дозвољава физичко кажњавање дјете, нити било какав облик вербалног насиља у школама. У британским школама које добијају средства од државе, физичко кажњавање забрањено је 1987. године, а у осталим приватним школама 1999. године. У Канади је тјелесно кажњавање забрањено 2000. године. У Индији, Непалу, Пакистану, Еквадору, у двадесет америчких држава и данас су дозвољени поједини облици физичког кажњавања ученика (Маринковић и Николић, 2014: 142).

ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА

У српској ауторској поезији за дјецу код значајног броја аутора заступљена је тема физичког кажњавања дјете. О овом васпитном поступку пјевају аутори различитих епоха и поетичких усмјерења; од Јована Јовановића Змаја до пјесника који су наши савременици. Може се уочити да аутори пјевају о физичком кажњавању у кругу породице, у школској средини и у друштвеној средини. Значајан број пјесама о физичком кажњавању указује на патријархално устројство нашег друштва, чија је суштина у надређености старијих и потчињености млађих чланова заједнице. У српској ауторској поезији за дјецу постоје и гласови (Самарџија, *Немојте шући дечака*) који апелују на друштво у цјелини да не примјењује овај васпитни поступак, него да кроз игру, као водећу активност дјетета, осмисли остале његове активности. Такође, има текстова који, говорећи о физичком кажњавању, говоре о узгредности и спонтаности са којима се приступа васпитању у патријархалној култури (Одаловић, *Домаће васпитање*).

Лирски субјект Змајеве пјесме *Пура-Моца* проговара са позиције апсолутног ауторитета о дјечаку који се неприлагођено понаша и при чијем се дисциплиновању и уклапању у друштвене норме пријегавало и физичком кажњавању. Из атмосфере пјесме можемо за-

кључити да је лирски глас имплицитно сагласан са васпитним мјерама које су примијењене над *Пура-Моцом*. Има текстова који уз осуду физичке казне критикују и институционализам и униформност школских установа, као и пренаглашено инсистирање на овладавању логичким вјештинама читања, писања, комбинаторике, рачунања (Ђопићева *Пјесма ђака њрвака*). Неки текстови о физичком кажњавању дјетета проговарају у хумористичном тону (Вујчић, *Од чега сам боловао*), док се у појединим осјећа иронија и подсмјех са којима одрасли гледају на физичко кажњавање дјетета (Сладоје, *Рај и башина*). Евидентна је у појединим текстовима и умјетничка свијест о породици као мјесту на којем се све више примјењује тјелесна казна, али и о школи као установи која се све више претвара у *мучилишће* (Мандић, *Породица и школа*). Умјетничке препоруке за квалитетније породично и школско васпитање иду у правцу подстицања имагинације, маште и игре у школи (школа да буде *машиналишће*) и већег опраштања, љубави и толеранције у породици (да породица буде *прашиналишће*). Српска ауторска поезија садржи аргументовану умјетничку критику ауторитарног васпитања и физичког кажњавања васпитаника, те је, из тих разлога, за педагошку науку драгоцено ослушнути гласове који долазе од аутора поезије за дјецу.

Литература

- Антонијевић, Р. (2012). *Основе процеса васпитања*. Београд: Филозофски факултет.
- Бенедикт, Р. (2013). Континуитет и дисконтинуитет при усвајању културних образаца понашања. *Градац*, 191/192/193, 89–96.
- Богојевић, С. (2002). *Стилови васпитања*. Бања Лука: Филозофски факултет.
- Гавриловић, М. (2018). Ко ме казати песму. У Д. Хамовић (Прир.), *Мошо Одоговић њесник (155–170)*. Краљево: Народна библиотека „Стефан Првовенчани“.
- Граорац, И. (1995). *Васпитање и комуникација*. Нови Сад: Матица српска.
- Данојлић, М. (2008). Цео живот као песма. Предговор у *Где је ламино дете*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Жиру, А. (2013). *О критичкој њедајојији*. Београд: Едука.
- Кљајић, Н. (2007). Детињство као кризно стање у поезији Драгомира Ђорђевића. *Детињство, ХХХИИ (1–2)*, 88–97. doi: 821.163.(41–95).

- Љубоја, Г. (1988). *Дете у традиционалној култури*. Београд: Етнографски музеј.
- Љуштановић, Ј. (2012). *Књижевност за децу у олегалу културе*. Нови Сад: Змајеве дечје игре.
- Магарашевић, М. (2008). Исидорини погледи на проблем васпитања и васпитне одговорности. У М. Магарашевић (Прир.), *Исидоријана, књижевни зборник (158–173)*. Београд: Удружење „Исидора Секулић“.
- Маринковић, С. и Николић, В. (2014). Метафорично развијање мотива породичне казне у песми *Мјесец и његова бака* Бранка Ђопића (из перспективе модерног односа према школској и породичној казни деце). У Р. Николић (Прир.), *Настава и учење: савремени присвоји и перспективе (131–144)*. Ужице: Учитељски факултет.
- Опачић, З. (2019). *(Пре)обликовање дејинства*. Београд: Учитељски факултет.
- Панић Мараш, Ј. (2015). *Enfant terrible* у поезији Рајка Петрова Нога. У Ј. Делић (Прир.), *Поешика Рајка Петрова Нога (535–553)*. Београд–Требиње: Институт за књижевност и уметност – Дучићеве вечери поезије.
- Панић Мараш, Ј. (2018). Субјективна педагогија поезије Моше Одловића. У З. Опачић и М. Станишић (Прир.), *Поезија Моша Одловића (137–148)*. Београд: Задужбина „Десанка Максимовић“ и Народна библиотека Србије.
- Пешикан Љуштановић, Љ. (2018). Дете у поезији Моша Одловића: између традиције и модерности. У Д. Хамовић (Прир.), *Мошо Одловић џесник (55–79)*. Краљево: Народна библиотека „Стефан Првовенчани“.
- Стауб, И. (2005). Подизање алтруистичне деце. У Р. Николић, Б. Јовановић (Прир.), *Школска и породична педагогија, избор џекстова (187–191)*. Ужице: Учитељски факултет.
- Сузић, Н. (1995). *Особине наставаника и однос ученика према настави*. Бања Лука: Народна и универзитетска библиотека „Петар Кочић“.
- Требјешанин, Ж. (1991). *Представа о дејету у српској култури*. Београд: Српска књижевна задруга.
- Чајкановић, В. (2013). Субота – џачка бубота. *Градац*, 191/192/193, 139–146.
- Чомски, Н. (2017). *О џојрешном образовању*. Београд: Едука.

- Gašić Pavišić, S. (1988). *Kažnjavanje i dete*. Beograd: Prosveta.
Hofman, M. (2003). *Empatija i moralni razvoj*. Beograd: Dereta.
Kovač Šebart, M. i Krek, J. (2012). *Osnove vaspitanja u školi*. Beograd: Klio.

Извори

- Ал се небо осмехива, Анџолоџија српске поезије за децу* (2002). Приредио Милутин Лујо Данојлић. Београд: Гутенбергова галаксија.
Анџолоџија српске поезије за децу (2005). Изабрао Данило Јокановић. Београд: Граматик.
Лейо слово, Анџолоџија српске поезије за децу и младе у Босни и Херцеговини (2012). Приредили Љубомир Милутиновић и Мирко Вуковић. Источно Сарајево: Завод за уџбенике и наставна средства.
Вујчић, Н. (1995). *Кад сам био мали*. Нови Сад: Матица српска.
Ђорђевић, Д. (1994). *Признај да се волимо*. Ниш: Просвета.
Ђорђевић, Д. (2009). *Није лако бити дете*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
Јовановић, Ј. Змај (2012). *Анџолоџијска енциклопедија „Десет векова српске књижевности“*. Нови Сад: Издавачки центар Матице српске.
Књижа радосни: српско јесништво – деци и о деци (2012). Сабрао стихове и редиговао руске преводе А. Базилевски. Београд–Торонто–Москва: Просвета–Источник–Вахазар.
Одаловић М., (2008). *Где је лампино дете*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.

Slobodan M. Jović

THE IMPLICIT PEDAGOGY
OF SERBIAN POETRY FOR CHILDREN
(with the special focus on educational procedure of
corporal punishment of children)

Summary

The author of this paper makes an attempt to find elements of the authoritarian style of education in the corpus of Serbian poetry for children, focusing particularly on the application of corporal punishment as an educational procedure. In the texts of children's poets the author tries to identify critical reflections towards this educational procedure, as well as to notice which alternatives the poets, implicitly of course and by poetic means, recommend in their poetic texts.

The author analyzes, evaluates and observes texts, starting from Jovan Jovanović Zmaj's and Branko Ćopić's texts to the texts of our contemporaries: Radoslav Samardžija, Nikola Vujčić, Đorđo Sladoje, Dragomir Đorđević, Mošo Odalović and Ljubivoje Ršumović.

Key words: implicit pedagogy, corporal punishment, Serbian poetry for children, pedagogization of childhood